

Bánffy Miklós, aki árral szemben haladt

SZERZŐ: ABLONCZY BÁLINT

Óriások vállán, 2018. 11. 09.

Az egyik legrégebbi magyar főnemesi családból származó Bánffy Miklós a magyar kultúrában is nagyúr volt. Monumentális regénytrilógiáját az elmúlt években újra felfedezték, operavezetői munkássága máig példa. Tartásból is példát mutatott, amikor az első világháború után visszatért Erdélybe és energiáit a magyarság kulturális-gazdasági újjászervezésére fordította.

Bánffy fiatalon - forrás: tortenelemportal.hu

Az utolsó magyar király megkoronázása egy halni készülő világ színpompás eseménye volt. IV. Károlyt a legnevesebb hazai művészek tervezte pompás díszletek között kenték fel magyar királynak Mátyás-templomban 1916. december 30-án. A ceremónia főrendezője a művész-politikus Bánffy Miklós, aki a diadalmas középkori magyar királyságot idéző külsőségek közé komponálta a világháború valóságát. A király által felavatandó aransarkantyús vitézek csukaszürke tábori egyenruhájukban, nem egy közülük mankójára támaszkodva vonult a díszes menetben. Így tisztelgett a finom ízlésű és idegrendszerű Bánffy az országért a legnagyobb áldozatot hozók előtt.

Szabadság és szépség

„Dilettáns” – ez a jelző nemcsak életében, halála után is kísértette Bánffy Miklóst. Mintha az a tény, hogy valaki az egyik legrégebbi magyar főnemesi családból sarjaként tehetséges író, rendező, képzőművész, s emellett politizál és kultúrát is szervez – elviselhetetlenül sok lenne az irigy pályatársaknak. Azonban míg a világ a világ, a maradandó (élet)művek túlélnek minden akadékoskodó

locsoagást: az 1965-ös esszéjében a jelzővel dobálózó Illés Endre neve ma már legfeljebb az irodalomtörténészeknek mond valamit, míg Bánffy legfontosabb művét, az *Erdély-trilógiát* az elmúlt évtizedben minden világnyelvre lefordították.

A lesajnálás nem csak az utókor elismerése fényében visszás. Még inkább az, ha tudjuk, hogy Bánffy a közéletben következetességről és áldozatkészségről tett tanúbizonyságot. Nem sokkal azután, hogy az első világháborús vereség után tömegek – tisztviselők, tanárok, vasutasok – menekültek Magyarországra, Bánffy Miklós az árral szemben haladva tért vissza szülőföldjére. Akkor vállalt kormányzati szerepet külügyminiszterként 1921-22-ben, amikor legfeljebb a nemzeti veszteség minimalizálására törekedhetett. A sokszor gőgösnek tartott Bánffy a legnagyobb szétesettség közepette is ragaszkodott a kultúrához, mert jól tudta, ha minden elveszett, a szabadság legalább a szépség révén megmenthető. Ezért viselte zokszó nélkül, hogy nem hivatalos magyar békeküldöttként 1919-ben Hollandiában portréfestésből tartsa el magát.

Az érzelmi politizálás korlátai

Az 1873-ban született Bánffy kora mágnásifjainak többségéhez hasonlóan jogi tanulmányokat folytatott, s közigazgatási szárnypróbálgatások után belevetette magát a politikába: képviselőséget, majd 1910-ben Kolozs megye főispáni tisztségét vállalta el. S közben írt, írt, írt. Kisbán Miklós álneven megjelent Naplegendáját Ady Endre üdvözölte, s Szerb Antal is egyértelműen az írók, s nem a műkedvelő főurak közé sorolta. Bánffy minőségérzéke már ekkoriban bőven túlmutatott az irodalmon: az Operaház intendánsaként oroszlanrészre volt abban, hogy Bartók Béla két művét, A kékszakállú herceg várát és A fából faragott királyfit bemutatták 1918-ban.

Noha a dualizmus rendszerét feszegető etnikai, gazdasági problémák jelentőségét már korán felismerte (sokat írt például a szövetkezeti politikáról), az életének keretet adó állam felbomlására Bánffy Miklós sem lehetett felkészülve. Amikor azonban ez 1918-1920-ban megtörtént, sok kortársától eltérően, nem ragadt bele az elmúlt idők nagyságára való emlékezésbe. Éleslátását jelzi, hogy először egy kedvező magyar béke előkészítésének félhivatalos emisszáriusaként, majd 1921 áprilisa és 1922 decembere között Bethlen István kormányának külügyminiszterként az erőket és a lehetőségeket helyesen felmérve politizált. Dolgozott a királypuccs kárainak enyhítésén, képviselte Magyarországot a genovai konferencián, s része volt abban, hogy hazánkat felvették a Népszövetségbe.

Ügyes manőverezésével komoly része volt abban, hogy a győztes nagyhatalmak engedélyével 1921 decemberében Sopron és környékén népszavazást rendezhettek, amelynek eredményeképpen „A leghűségesebb város” megmaradhatott Magyarországon. Ám Bánffy a sikeres akció kapcsán is jól látta az érzelmi politizálás korlátait. „Szenvedélyt földidézni néha kell és szükséges, de csak akkor, mikor közvetlenül valami cselekvés is követheti. Így tettünk a burgenlandi ügy küszöbén. Állandóvá tenni azonban a legnagyobb hiba. A közvélemény, ha berögződik különösen a gyűlöletbe, megköti az ország politikáját, és lehetetlenné válik minden olyan politikai mozdulat, ami alkalomadtán hasznos és célirányos volna. (...) Minálunk magyaroknál az a folytonos agitálás és közvélemény-mérgezés különösen veszélyes.”

A bonchidai kastély napjainkban - forrás: <http://www.kastelyerdelyben.ro>

Major Zoltán történész szerint Bánffy külügyminisztersége idején a hadsereg nélküli, legyengült állam az 1921. decemberi soproni népszavazással tudott részt ütni a trianoni békediktátum falán. A siker után egy évvel mégis leköszönt a külügyminiszterségről. A politikába testileg-lelkileg belefáradt író hazavágyott: a szeretett bonchidai kastélyba, „az erdélyi Versáliába” és Kolozsvárra. Bánffy Miklós a menekülők áradatával szembehaladva tért haza 1926-ban Erdélybe. Jóllehet, kezdetől feszült volt viszonya az a hivatalos érdekképviselő, az Országos Magyar Pártot vezető Bethlen Györggyel és körével, ez nem akadályozta az aktív munkában. Hazatérése még figyelemreméltóbb, ha tudjuk: a Bánffy által főgondnokként szolgált erdélyi református egyház püspöke, Makkai Sándor 1936-ban lemondott hivataláról. Magyarországra költözött és hosszú esszében írta meg, miért tartja az emberi méltósággal összeegyeztethetetlennek a kisebbségi létet. Amely sorsot Bánffy Miklós önként vállalta, pedig nyugalmazott magyar királyi miniszterként, elismert íróként, a budapesti Képzőművészeti Tanács elnökeként igazán maradhatott volna Magyarországon. A korban sokan úgy vélték, Bánffy a miniszterelnök Bethlen Istvánnal egyeztetett akciót hajt végre, s cél az erdélyi magyar közösség politikai szerveződésének átvétele. Kevesebb szó esett kisebbségi közéleti szerepvállalásának másik vetületéről.

Bánffy gyorsan átlátta, hogy Románia asszimilációs céljaival szemben érdemi kisebbségi politikai ellensúlyt képezni lehetetlen, ehhez a nemzetközi szövetségesek is hiányoznak. Móricz Zsigmond híres mondatát („Hagyd a politikát, építkezz!”) Bánffy életprogramként valósította meg, s belevetette magát az erdélyi magyarság kulturális életének szervezésébe. Egyik kezdeményezője volt a két háború közötti legfontosabb irodalmi csoport, a marosvécsi Helikon közösségének, majdnem húsz éven keresztül szerkesztette lapját, az Erdélyi Helikont. Tagja volt a máig sok magyarországi és erdélyi családi könyvespolc féltett kincseit megjelentető könyvkiadónak, az Erdélyi Szépművészeti Céhnek is. A

legfontosabb erdélyi magyar napilap, a kolozsvári Ellenzék mögött éppúgy ott állt, ahogy a kolozsvári magyar színháza támogatásának vagy az erdélyi magyar gazdasági önszervezésnek is részese volt.

A Marosvécsi Íróársaság, 1926 - Bánffy a széken ülős sorban jobbról a második -
forrás: www.europeana.eu

„Híjjával találtattál”

Több mint egy évtizeddel az Erdélybe való hazatérés után azonban már nem tudta elkerülni a politikát, a politika meg nem akarta elkerülni őt. Miután 1938 januárjában Romániában feloszlatták a parlamentet, betiltották a pártokat, a bevezetett királyi diktatúrában a magyarság érdekképviselete csupán az egyetlen megmaradt politikai szervezet, a Nemzeti Újjászületés Frontja keretein belül volt lehetséges. A kulturális-szociális munkát felvállaló Romániai Magyar Népközösség elnöke Bánffy Miklós lett, s a második bécsi döntést megelőző feszült, háborúval fenyegető román-magyar viszony közepette is igyekezte azt tenni, amit lehetett.

Szinte hihetetlen, hogy e feszített tempójú munka mellett Bánffynak még alkotásra is volt energiája. Ekkor született meg a széteső erdélyi magyar mágnásvilág pompás tablója, a 2000-es évek elejétől nyugati nyelveken is nagy sikert arató Erdélyi Trilógia. [Magszámláltattál... (1934), És híjjával találtattál (1937), Darabokra szaggattatol (1940)]

A kritika nemcsak az első világháborút megelőző időszak mágnási világának szinte etnográfiai hitelességű ábrázolását üdvözölte, de a Bánffy-alteregő főhős Abády Bálint és a trilógia többi szereplőjének igen finom lélektani ábrázolását is. A trilógiának ugyanakkor van egy politikai olvasata

is. Erről maga a szerző írt egy emlékirat-töredékében: „Azt hittem, hogy ha nem is sokan, de a szellemi élet elitje észreveszi, hogy a trianoni Magyarország mit sem okulva a tragikus múlton, visszajutott ismét ugyanoda, abba a szellemi mocsárba, amiben a világháború előtt élt. (...) hogy a Trianon utáni politika mozgalmi (...) valamint a legitimista és szabad királyválasztó jelszavak helyettesítik most a századforduló közjogi csatakiáltásait, ugyanúgy elkendőzik a magyar közvélemény előtt a valóságot, ugyanúgy csak személyi tusakodások foglalják el a politikusok figyelmét, a polgári társadalom pedig ugyanazt a könnyű farsangot járja, amit 1914 előtt járt.”

A könnyű farsangnak meg is lett a böjtje, noha a már idős Bánffy mindent megtett, hogy az újabb összeomlást elkerülje. Kállay Miklós miniszterelnök bizalmas feladattal küldte Bukarestbe, tárgyalni a háborúból való közös román-magyar kiugrásról. A terv nem sikerült, a románok már 1944. augusztus 23-án átálltak, példájukat a habozó Horthy – többek között Bánffy erőteljes nyomására – csak október 15-én próbálta követni. Ha a háborúból való kiválást nem is, Bánffynak annyit sikerült elérnie, hogy Kolozsvár ne váljon harcok színterévé. Szeretett városa megmenekült – de közben a pompás pompás bonchidai kastélyát német csapatok felgyújtották, majd a kastély kincseit a helyiek széthordták. Ezt Bánffynak szerencsére nem kellett látnia, mert Budapesten élte át az oroszok bejövételét. Immár másodszer kelt útra, hogy otthonról haza menjen, s egy összeomlott világ romjain kezdjen új életet. Ez nem sikerülhetett: hiába lett munkatársa az Utunknak, tagja a Romániai Magyar Írók Szövetségének, az ellene indított román sajtótámadások miatt hamarosan vissza kellett vonulnia az irodalmi élettől. Előbb az ellenállási érdemei alapján járó földet próbálta megszerezni, majd ennek kudarca után már csak a kivándorló útlevél megszerzésében reménykedett, hogy Budapesten élő feleségéhez jusson vissza.

Bánffy Miklós 1873-ban született Kolozsváron és 1950-ben Budapesten hunyt el. Korán politikai pályára lépett, 1901-től szabadelvű, később pártonkívüli országgyűlési képviselő, Kolozsvár és Kolozs megye főispánja. 1918 végétől nem hivatalos magyar béke-emisszáriusként tett sikertelen nyugat-európai utat, 1921. áprilisa és 1922. decembere között Bethlen István kormányának külügyminisztere. 1926-ban hazatért Erdélybe, felvette a román állampolgárságot, aktív szerepet játszott a magyar közéletben. Észak-Erdély visszacsatolása felsőházi tag lett, 1943-ban román politikusi kapcsolataival sikertelen kiugrási tárgyalásokat folytatott. A háború után is Kolozsváron marad, de mindenét elveszíti, kivándorlási kérelmét hosszas huzavona után 1949-ben hagyják jóvá.

Tamási Áron így idézte meg a mindenét elveszített öreg Bánffy Miklóst: „Úgy hallom, ül otthon, kolozsvári házában egy meghagyott szobájában, a legtisztesebb szegénységben; árván, öregén és bölcsen. Ha az élet értelmén és a halálon gondolkodik, amit fiatalabb korban és könnyebb sorsban is megtesz az ember, akkor bizonyára inkább írni szeretne most is, mint élni. Egyedül ez maradt neki: az írás. Nem tudom hirtelen eldönteni, róla emlékeztén, hogy mi az emberi élet meghökkenőbb mozdulata: az-e, amellyel mindenétől megfosztotta őt, otthagyván száraz ág gyanánt; vagy talán az, hogy benne az írás szenvedélyét éppen most emelte egyedülivé, egy gazdag élet romjai fölött...” Mikó Imre pedig a kolozsvári Király utcában található egykori Tholdalagi-Korda palota két kopár szobájában élő Bánffy szegényes holmijai között egy vastag parafadugón áthúzott ceruzára figyelt fel. A már erősen reumás ujjával tollat-ceruzát fogni képtelen Bánffy Miklós a legutolsó pillanatig ragaszkodott az alkotáshoz. Ennyi maradt neki, mert végül már szülőföldjéhez is hűtlenné kellett lennie: nem sokkal Kolozsvárról való 1949-es távozását követően hunyt el Budapesten, 1950-ben.

